

DE SIAMANG VAN HET EILAND SUMATRA

DOOR

H. A. N. CATENIUS.

Deze apensoort, de »Gibbon» van Buffon, waarvan ik vele op mijn zwerftochten door de residentie Palembang heb gezien en waarvan ik geruimen tijd achtereenvolgens twee in eigendom heb gehad, behoort tot de orde der »smalneuzigen» en leeft in gezellige groepen van 30 tot 40 en soms in grooter getalsterkte bij elkander. In de bovenlanden, de z. g. Oeloe-streken, waar de bodem 500 tot 1000 voet en nog hooger boven de zee ligt, worden zij het meest aangetroffen. Overigens zijn zij ook verder op Sumatra inheemsch.

Evenals de andere, ja, als de meeste apensoorten, hebben deze arme dieren 't meest te lijden van hun ergsten vijand, den *mensch*.

Niet genoeg, dat zij zich hoeden moeten voor het talrijke wilde gedierte in de uitgestrekte Sumatraansche bosschen, waarvoor zij vaak des nachts nog van kamp moeten veranderen, als men althans hun verblijf in de hooge woudreuzen een »kamp» kan noemen, worden ze bovendien nog door jagers op de hardnekkigste wijze vervolgd.

Reeds op mijn eersten voettocht, toen ik te Mandie-auër, na een watertocht van ± 20 dagen stroomopwaarts, aan wal stapte, om langs den vrijwel ongebaanden weg naar Moeara-Bliti en zoo door naar mijn garnizoen, Tebing-Tinggi, te trekken, hoorde ik het geschreeuw of geblaf dezer dieren.

Er was in 't stille, uitgestrekte bosch, ter weerszijden van den weg niets te zien. Alleen het geluid van vogels, van groote woudkrekels

en dan het alarmgeblaf der apen verstoorden de kalme stilte in de natuur. Zwijgend vervolgde mijn colonne haren weg; er waren nog zoo vele palen af te leggen en reeds om half acht in den morgen doet de zon zich geducht gelden. Ik liep vooraan in den stoet, want de koelies of »*anterans*» moesten vlak bij en achter mij blijven. Deze goede raad was mij te Palembang gegeven. Het is namelijk in de bovenlanden, ook op de stille, smalle verkeerswegen, gevaarlijk, alleen te marcheeren. Toch deed ik dat later dikwijls, maar elken keer, als ik het gedaan had, met spijt over mijn roekeloosheid. Niet alleen dat ik versche sporen van tijgers en van olifanten langs kwam, ook slangen van allerlei soort, die dwars over den weg kropen, passeerde ik dan, moederziel alleen; mijne *anterans* waren weg en waren heel stilletjes, door dik en dun, binnenpaden ingeslagen, waardoor zij den af te leggen afstand met honderden meters bekortten.

Nu, aan het begin van mijn leven in de Palembangsche bovenlanden, was ik echter zoo vervuld van het gevaarlijke *cavalier-seul*, dat ik alle hens vlak bij mij hield.

Ik vroeg wat dat voor eigenaardig geluid was. »Dat zijn *siamangs*, Mijnheer», antwoordde mij het hoofd der *anterans*, de »mandoor.»

»Waar zijn ze dan?»

»Daar hebt u er een, hoog in den boom; ziet u hem wel? Dat is een groote, wel zoo groot als een kind van acht jaar. Dáár... daar springt hij op een anderen tak!»

Ik volgde de aangeduide richting en zag den grooten, zwarten blaffer op ongeveer 150 passen van den weg.

»Waarom is hij daar en is hij daar alleen?»

»Nee, Mijnheer; hij is daar op wacht; de rest van zijn stam is beneden en trekt nu al, sedert zijn eersten schreeuw, dieper het bosch in. Als hij ze ver genoeg weet, klautert hij van tak tot tak, van boom tot boom, om zich bij zijn kolonie te voegen; daarbij loert hij telkens goed rond, of er ook ergens anders iets verdachts is.»

»Zijn er veel apen bij elkaar?»

»Dat hangt er van af, Mijnheer; er zijn stammen van 30, er zijn er ook wel tot 70 bij elkander, evenals de *Orang-Koeboe*, die ook met families van 30 en meer in de bosschen rondtrekken.»

»Waar leven die apen van? Eten zij bijvoorbeeld ook gekookt eten?»

»Ze leven voornamelijk van vruchten, maar ook van jong, sappig groen, dat hier volop te krijgen is. Ze zijn ook zeer belust op honig en op allerlei, wat goed en zoet smaakt. Als een *siamang* gewend is

aan gekookten kost, zal hij het wel eten, maar hij zal 't voor vruchten laten staan."

» Worden ze oud?"

» Wie kan dat juist weten, Mijnheer?" was de wijsgeerige wedervraag.
 » Ik heb enkele siamangs jaren lang gekend, want ik leef hier sedert mijn jonge kinderjaren en ken elken steen, elken boom van den weg. Zoo ken ik nu nog enkele siamangs, die al groot waren, toen ik nog een aankomende jongen was. U moet weten, dat de meeste dieren, die in stammen of kudden leven, geregeld op hunne oude plaatsen terugkomen. Zoo de olifanten, maar ook evenzoo de siamangs. Zij weten alle goed den weg in de bosschen; een plaats, waar zij het goed hebben gehad, zullen ze niet licht vergeten; ze komen er terug, als ze verwachten dat de boel weer is aangegroeid. Maar ze zijn erg voorzichtig bij hun terugkeer, daar 't best kan gebeuren, dat andere dieren of andere apensoorten hen voor zijn geweest op die vruchtbare plekken. Ze spieden dus eerst goed rond en gaan behoedzaam vooruit naar het hun bekende terrein. De bosschen zijn hier in de bovenlanden groot genoeg¹, om eten te verstrekken aan de duizenden dieren. En zoo heb ik onder deze siamangs eenige bekenden, die ik minstens eens of tweemaal per jaar terug vind."

» Jawel; maar ze gelijken toch alle op elkaar. Waaraan herkent gij ze? Hoe licht kunt ge u niet vergissen?"

» Wij bovenlanders, vergissen ons weinig, Mijnheer en evenmin als er drie menschen op elkander gelijken, doen het de apen. Dat u het niet ziet, kan wel zijn, maar wij zien beter en dan, ik herken hen aan hun geluid. Geloof mij, Mijnheer; deze, dien wij zooeven gehoord hebben is, naar mijn schatting, minstens een jaar of 25 oud. Evengoed als u het geblaf van uwe sangsings (honden) kent, evengoed onderscheiden wij de verschillende stemmen der dieren en van enkele siamangs. Hoe oud of de siamang wordt of worden kan, zou zelfs een van ons, kampongbewoners, niet kunnen zeggen."

» Maar als men nu eens een siamang heel goed verzorgt?"

» Wordt de siamang gevangen, dan gaat hij gewoonlijk kwijnen en sterft reeds na een paar jaren, al heeft hij 't nog zoo goed. Het bosch, de vrijheid trekt hem. Zelfs bij ons in de kampongs wordt hij, in

¹ Zoo is o. a. tusschen Lahat en Tebiug-Tinggi, in de onderafdeeling Kikim een boschje van ± 12 Sumatra-palen (1 paal = 1869 M.) lengte op ± 12 Sum. p. breedte; ± 144 □ Sum. p. = ± 470 □ K. M.

halve gevangenschap, niet oud. Naar mijn schatting kan de siamang wel 40 jaren halen, maar meer weet ik er ook niet van."

En zoo verkortte ik den vervelenden, langen marsch aanmerkelijk, door met den vrij ontwikkelden aanvoerder der "anterans" gesprekken te voeren in 't Maleisch. Hij werd terdege geïnterviewd.

Eenvoudig als deze lieden zijn, betoonen zij zich zeer dankbaar voor elke kleinigheid, die men hun geeft. Eenige centen meer per paal afstands werken al veel uit. Een oud, afgedragen huisjasje, dat ik zelfs voor t'huis niet meer toonbaar achtte en dat ik hem beloofd had, bij 't vertrek uit Mandie-aueŕ, was in zijn oog een geschenk van belang. Even gretig en dankbaar nemen zij andere afgedragen kleedingstukken aan, als flanelen hemden, oude pantalons, enz.

Ik had door mijn belofte dus spoedig den weg tot 's mans hart weten te vinden en vernam nu veel bijzonders door zijne merkwaardige en vaak snedige opmerkingen, o. a. dat er wel degelijk verschil is in 't gezicht tusschen den eenen en den anderen aap. Daar heb ik later dikwijls op gelet.

»Zoudt ge mij een siamang van heel dichtbij kunnen laten zien, mandoor?»

»Onmogelijk, Mijnheer; ze zijn erg schuw en verdwijnen dadelijk, als ze maar menschen hooren. Maar u zult er nog genoeg onderweg zien; ik zal er u opmerkzaam op maken.»

's Mans voorspelling kwam echter niet uit; de siamangs hadden ons altijd veel eerder in de peiling dan wij hen en zoo bleef ik verstoken van het voorrecht, zoo'n zwarten woudbewoner goed te kunnen opnemen.

Later, te Tebing-Tinggi, kreeg ik er een. Ik kocht hem voor f 3. Het dier was echter ongevoelig voor eenige aanhaling. Wantrouwend en schuw, bang en steeds bedacht op zelfverdediging, als hij dacht dat ik hem kwaad wilde doen, hield ik weinig van den aap. Ik dacht er natuurlijk niet aan hem eenig letsel te doen, ik gaf hem altijd zelf eten en zag goed toe dat niemand hem plaagde. Ik wilde dit dier aan mij, aan zijn baas, wennen. Alle pogingen mislukten; 't ging niet.

Over 't algemeen was de indruk, dien ik door dit exemplaar kreeg, niet gunstig.

Een jaar of anderhalf later kreeg ik een jonkje cadeau en daaraan heb ik ontzettend veel genoegen beleefd. De ervaring heeft mij geleerd, dat men deze dieren zacht en lief kan krijgen en men ze dus bepaald niet moet generaliseeren, zooals zoovelen doen en beweren dat de

siamangs *valsch* zijn. De geschiedenis hieronder bewijst meer dan boeken vol geleerdheid over apen. Alles hangt, evenals bij het kind, van de jeugd, de eerste vorming, de opvoeding en de genegenheid af.

Mijn schuwe siamang stierf na een half jaar verblijf; het dier kwijnende zichtbaar en wilde eindelijk niets meer eten; maar zelfs in zijn laatste oogenblikken zag het nog angstig en schuw uit zijne oogen en al vermocht het niet meer mij te bijten, toch was er toen nog iets in zijn wijze van doen, dat ik mij in acht nam voor elke mogelijke poging tot aanval. Het dier was toen ongeveer 6.7 dM. hoog. Klaarblijkelijk had ik het te oud gekocht. Het had reeds ondervinding opgedaan en wist wat het, na zijn gevangenneming, na zijn ontvoering uit die heerlijke, groene bosschen, van het vreemdsoortige blanke dier, den mensch, te wachten had.

Ik schatte den siamang bij zijn overlijden op $\pm$ 6 à 7 jaren. Als men nagaat dat de grootste exemplaren 1 Meter à 1.20 hoog kunnen worden, zooals de mandoor mij vroeger vertelde, moest dit dier, dat toch eens ophoudt te groeien, op zijn 14de of 15de jaar volwassen zijn. Deze berekening is afgeleid van 's menschen groei en wasdom, naar verhouding van den *vermoedelijken levensduur*.

Wat de verdere regeeringsvorm en de sociale toestanden in de apenkolonies betreft, vernam ik o. a. dat de grootste, de sterkste, gewoonlijk ook de oudste, de koning en oppermachtige gebieder moet zijn, die gehoorzaamd en door de anderen gevolgd wordt. Hoewel vaak onwillig, daar bij hen ook wel eens verzet heerscht, gehoorzamen de apen hunnen aanvoerder.

Zij zetten, zooals reeds werd gemeld, hunne wachtposten uit en retireeren naar het ontoegankelijke woud, als er onraad is, als er vijanden komen. En zoo wordt het er voor gehouden, dat, als er heftige tooneelen in de kolonie voorvallen, vermoedelijk wegens oneerlijkheid in de wachtverdeeling, een gedeelte zich van den hoofdstam afscheidt, 't welk dan, met een der sterksten als nieuwe koning, verder zijn eigen weg gaat bewandelen. Die mede willen, trekken vrijwillig mede.

Er zijn in Palembang tal van deze zwarte koloniën, zoowel aan de Moesi-, als aan de Bliiti-, Klingi-, Lamatang- en Komeriing-rivieren. Hoe ik van mijn reeds gevestigde opinie over de Siamangs en hun »valsch karakter» genas, vindt de lezer in het volgende hoofdstuk van dit opstel:

HET HERKENNINGSVERMOGEN BIJ SIAMANGS.

(EEN EPISODE UIT HET PALEMBANGSCHE.)

»De kerel is zoo stom als een aap», riep mijn vriend SOETERIK uit, toen hij; na herhaalde pogingen om een Oeloenees ¹⁾ iets duidelijk te maken, die moeite opgaf.

»Daar zeg je een onwaar woord, man; je kent de apen niet.»

»Nou dan, zoo dom als 'n aap. Die beesten schreeuwen immers? Dan zijn ze niet stom.»

»Ze zijn noch 't een, noch 't ander. Weet je wát ze zijn? Ze zijn gulzig, snoeplustig, slim, vlug en nieuwsgierig. Er ontgaat hun niets.»

»Heb je soms een studie van de apen gemaakt?»

»Natuurlijk! ik heb het wel moeten doen. Niet omdat ik niets te doen had, maar omdat je, in dit land van allerlei gedierte, onwillekeurig op alles let, evenals dit »stomme» volk, dat, tusschen twee haakjes gezegd, op alles let. Verdwaal jij maar eens in 't bosch! honderd tegen een, dat je er niet meer uitkomt. Een Oeloenees verdwaalt nooit, weet altijd, waar ook, den weg terug, al is hij er maar eenmaal in zijn leven geweest. Zoo heb ik, in de zes à zeven jaren verblijf hier, in de bovenlanden, veel van dat natuurvolk geleerd en ook hun oplettendheid op alles en nog wat mij trachten eigen te maken.

Op jacht, bij overplaatsingen van den eenen post naar den anderen, overal had ik, vooral in 't bosch, ruimschoots gelegenheid te letten op veel, wat er rondom mij en mijn geleiders voorviel.

Telkens wezen ze mij op kleinigheden, die mij zeker zouden ontsnapt zijn. Sporen van wilde varkens, olifanten, herten, soms van tijgers, op alles maakten ze mij, in hun gemakkelijk aan te leeren taal, opmerkzaam.

Zoo leerde ik van lieverlede op allerlei bijzonderheden letten, waar ik anders stellig nooit aan zou hebben gedacht. Dit zou ik, als ik op ¹⁾Batavia, of zelfs op Palembang, was gebleven, nooit bij mijzelf hebben ontwikkeld. Zoo zijn we nu eenmaal. Maar hier, in de rimboe ²⁾, is men blij, als al het nieuws is uitgeput, eens een blik te slaan in Gods vrije natuur, ver van 't gewoel van dit akelige plaatsje, waar haat en nijd heerschen, alsof je vlak bij den Gouverneur-

¹⁾ Oeloenees. De bewoner van de bovenlanden van Palembang.

²⁾ Wildernis.

Generaal woont. Dat letten op allerlei kleinigheden is mij een tweede natuur geworden. Zoo zie ik b. v. dat je een paar schoenen van mij aan hebt. Dat heeft je gediensstige natuurlijk gedaan, omdat de kerel waarschijnlijk te lui was of geen tijd meer had, om je schoenen te poetsen . . . .”

»Wat! Waarachtig, je hebt gelijk, ik wist 't zelf niet eens . . . . ik maak m'n excuses, amice!”

»Niet noodig, kameraad. Even beste vrienden, hoor; maar, je ziet, ik heb oogen, die ik goed den kost geef. Ik kan 't nu eenmaal niet helpen, maar zoo ben ik.”

»Goed! maar nu je apenstudie; we dwalen af van 't chapitre.”

»Ik zal je vertellen, wat mijzelf is overkomen. Laat ik je eerst bij den conduite-staat van de apen, in 't algemeen, nog zeggen, dat ze óók goede oogen hebben, en dat ze hun lui goed kennen; wie goed en wie slecht voor hen zijn, vergeten ze nooit. Men zegt, dat de aap valsch is. Dat is niet waar! De mensch heeft den aap, in zijn gevangenstaat, geplaagd, gesard en *valsch* gemaakt. Er wordt in 't bosch jacht op hen gemaakt, ze worden als vruchten uit den boom neêrgeschoten, soms om 't vel, veelal om de jongen, die dan duur verkocht worden.

Is 't wonder, dat de apenkolonies hoe langer hoe meer de bosschen intrekken? Ze vertrouwen de menschen niet meer. In vroegere jaren kwamen de apen in heele kolonies van honderd, twee honderd stuks tot aan den grooten weg. Nu hoort men ze nog maar in de verte.

Ik zal je van mijn Siamang ¹⁾ vertellen; dezelfde, dien je elken dag ziet, als je naar de badkamer gaat.

Ik kreeg hem drie jaar geleden van m'n vriend STOLLÉ, controleur te Moeara Bliti. Vroeger had ik hem eens om een aap gevraagd; ik was die vraag al lang weêr vergeten, toen op zekeren dag een Oeloenees met een aardig, zwart beestje bij me kwam en me een briefje gaf.

't Was een cadeau van STOLLÉ. »Eindelijk had hij een bijzondere apensoort kunnen krijgen en had toen aan mij gedacht”, onz. enz. »Of ik goed voor 't beestje zou zorgen; 't kon ongeveer twee à drie maanden oud zijn”, enfin, nog meer ander moois in zijn schrijven.

Ik nam 't diertje over, gaf den brenger een riks en liet mijn jongen dadelijk een kist tot hok inrichten. »Mang” had, hoe jong en klein

¹ Siamang — zwarte apensoort, zonder staart, die tot ± 3.5 voet groot kan worden.

hij ook was, al een stevig rottantouw om den hals, waarmee hij aan een dunne ketting kon gebonden worden, die aan het hok was vastgemaakt.

Ik begon 't diertje zachtjes aan te halen, liet wat melk en een pisang ¹⁾ brengen en gaf het te eten en te drinken.

»Mang» zag naar alle kanten rond, voelde nu en dan aan zijn hals, volgde den Oeloenees met zijne oogen en keek dan weer naar alles wat ik deed. Hij wilde eten noch drinken. De toestand was hem natuurlijk geheel vreemd. Klein en nieuwsgierig, jong en al zoo oplettend! Hij deed me onwillekeurig aan een klein, onbeholpen kind denken. Zou zoo'n dier ook al gedachten hebben? Hij keek mij een tijdlang strak en ernstig aan.

»Hé, kamoe! kapan di tangkep?» vroeg ik den Oeloenees. (Zeg, vriend, wanneer werd hij gevangen?)

»Ada anpat hari» (vier dagen geleden), »toewan».

Ik nam den armen kleinen Mang op mijn schoot en trachtte hem op mijn manier te troosten.

Heel gedwee liet hij zich oppakken en bekeek daarna mijne handen. Toen keek hij weer naar alle kanten. Niets scheen zijn scherp blik te ontgaan. Ik volgde de richting zijner oogen. Twee fladderende kapelletjes, ver in den tuin, een voorbijschietende zwaluw, een hagedis op den muur, zelfs het gekraak van de keukendeur in de bijgebouwen, alles trok zijn aandacht. Een echt natuurkind!

Men moet met de dieren hebben kennis gemaakt, ik zou haast zeggen, met hen hebben meegeleefd, om hen geheel en goed te begrijpen.

Al die geleerdheid in boeken is heel goed en wel, maar een jong aapje, zoo uit 't bosch, op te kweken, zich te zien ontwikkelen, zijn apenverstand te zien toenemen, zijn krachten te zien en te voelen aangroeien, is toch heel wat anders!

Of MANG voelde dat ik hart voor hem had? Stellig en zeker. Elk dier heeft, even goed als een kind, behoefte om eens aangehaald te worden. Dit staat niet in de geleerde boeken, waarin, met veel latijnsche benamingen, allerlei beschrijvingen te vinden zijn; het groote boek der natuur overtreft al de geleerdheid, die te vinden is in folianten.

Eén ding stond al binnen enkele dagen vast: ik hield veel van den kleinen, armen MANG en MANG hield evenveel, zoo niet meer, van mij.

¹ Pisang = banaan (een tropische vrucht).

Dit merkte ik al gauw op, als ik hem verliet. Zijn hokje, dat onder het afdak bij de achtergalerij stond, was op een hoogen bamboe-stok stevig bevestigd, en zoo hoog, dat hij alles kon zien wat op het erf en in mijn achtergalerij gebeurde. Aan weerskanten van de kist, van 't hokje, had ik vierkante openingen, bij wijze van raampjes, laten maken, waardoor hij gemakkelijk, binnen in zittende, naar buiten kon gluren.

Zoodra 't beestje mij zag, kwam hij uit zijn hok, nam een sprong en was op het hekwerk, dat de galerij van 't erf scheidde. Ik ging altijd dadelijk naar MANG, zette een stoel bij 't hek en nam hem op mijn schoot.

Ik sprak tot hem, aaide hem, gaf hem een stukje suiker of een pisang, dien ik te voren bij me had gestoken, en MANG liet dat alles gewillig toe, was heel tevreden en zou zoo misschien wel uren hebben willen slijten. Vreemd, dat ik er nooit aan dacht of dit dier mij niet eens een knauw zou geven, vooral omdat ik hem dan zoo ongenadeerd op mijn schoot zette. Hij dacht er niet aan, bekeek wel mijn groote, witte handen, trok aan mijn uniformknoopen en deed allerlei verdere apen-ontdekkingen, naarmate zijn verstand en zijn groei zich ontwikkelden.

Nam ik de eerste veertien dagen MANG op, om hem op den schoot te zetten, langzamerhand kwam MANG, als ik op den stoel zat, van zelf bij mij plaats nemen en wachtte hij af wat hij krijgen zou.

Als ik dan een half uurtje aan MANG gewijd had, ging ik weér weg, 't zij naar de societeit of wel naar een mijner bureu.

Ik deed MANG dan weér in 't hokje en ging langzaam door de achtergalerij naar een rechts gelegen zijkamer.

MANG volgde zijn baas tot 't laatst met de oogjes en bleef zoo zitten, alsof hij zijn witten vriend weér uit dezelfde deur verwachtte. Dit bespiedde ik uit de donkere binnengalerij — door het gordijn, dat voor de glazen binnendeur hing. MANG zag mij dan niet. Hij starogde maar op de rechtsche zijdeur.

»Wat weten ze toch weinig van deze dieren af», zei VAN DAALEN, mijn buurman, op zekeren dag, toen hij met mij meéging om MANG eens te bezoeken. »Ik zoek in een Maleisch woordenboek naar 't woord »sijamang» en vind daarachter de korte beschrijving: een soort van grooten aap met langen staart.»

»Groot» is goed, VAN DAALEN, maar er had stellig bij moeten staan: zwarten aap. Hier, onze MANG is klein en nog jong, misschien vier of vijf maanden oud; maar hij is al flink gegroeid. Bekijk die

handen en voeten maar eens. Zijn kalong (halsband) heb ik al een keer wijder gemaakt."

»Ja, maar waar blijf je nu met dien »langen staart?" Daar zie ik niets van!"

»Dien heeft de Siamang ook niet, evenmin als de Orang-Oetan. Intellectueel volgt de Mang op den Orang-Oetan. Dit staat bij mij vast. Dit zwarte haardosje, hierzoo, kan men toch geen staart noemen?"

En, je weet, ik heb hem eenige maanden geleden heel klein gekregen. Mang is zeker een paar decimeters gegroeid. En slim! Maar bovenal goedaardig. Hij is zoo zacht als een lam!"

»Wordt hij niet geplaagd door dezen of genen?"

»Neen, de bedienden houden ook van hem; ze vinden hem een lief, aardig dier en een uitmuntende schildwacht voor het heele erf."

Daar liet Mang zijn eigenaardig geschreeuw hooren.

»Ada orang masoek, di blakang" (er komt iemand het erf op), zei mijn huisbediende, in de achtergalerij.

»Hoe weet je dat, KROMO?"

»O, dat hebben wij, bedienden, reeds twee maanden gemerkt, mijnheer. Europeanen zijn of schijnen bij hem vertrouwd te zijn, maar als een inlander op 't erf komt, waarschuwt hij ons altijd. We komen ook altijd zien, wie er komt; en dat merkt Mang op. Dia djaga baaik, toewan!" (hij houdt goed de wacht, mijnheer).

»Of dat dier op de menschen, op de gezichten en op de vreemden lette! Maar vóór alles had Mang oogen voor mij, voor zijn baas, al waren de andere heeren, die af en toe een bezoek bij mij en bij Mang brachten, nog zoo lief en aardig voor mijn zwarte pleegkind.

Mang groeide intusschen voorspoedig op en ontwikkelde zich tot een mooi, gezond exemplaar. Toen ik werd overgeplaatst, van Tebing-Tinggi naar Lahat, was Mang ongeveer 45 centimeters hoog en breedgeschouderd; hij had lange, zwarte armen van ongeveer 40 centimeters, korte beenen, waarop hij waggelend liep, met de voeten buitenwaarts gekeerd en met kromme knieën. In het klauteren en klimmen was hij een baas; het hangen aan twee handen, aan eene hand zelfs, beteekende voor hem niets en het optrekken aan ééne arm ging hem zoo eenvoudig af, als het ons moeite zou kosten.

Op reis hield ik Mang bij mij, want al het vreemde, de oeloeneesche koelies, de onbegaanbare wegen, het vervoer, palen ver, dat alles scheen Mang te verbijsteren, die al zoo aardig gewend was aan het stille leventje in zijn hok, aan het vredig te huis met

de hem bekende personen. Ik zorgde dus, dat KROMO ook dicht bij hem bleef, terwijl ik af en toe met Mang sprak, hem mijn hand gaf en hem nu en dan wat toestopte, om te knabbelen.

We kwamen, na een paar dagen, te Lahat aan, waar ik mij installeerde in een eenvoudige bamboezen woning met zeer primitief erf en ellendige bijgebouwen. Er moest nog veel aan huis en erf gedaan worden, eer men er zich behagelijk in kon gevoelen. Voor Mang was er nauwelijks een geschikt plekje te vinden; 't was of te koud in den nacht, of te warm over dag. In het smalle galerijtje, langs de bediendekamers, was zoo weinig ruimte, dat wij menschen die zelf wel nodig hadden.

Er moest dus veel worden verbouwd en bijgewerkt. Dit alles geschiedde in de eerste maand. Huis en erf kregen van lieverlede een ander aanzien, breede afdaken, die dienst konden doen als galerijen, omgaven huis en bijgebouwen, een stuk van het afdak bij de bediendekamers werd daarbij aanmerkelijk verlengd, zoodat Mang zich langs een flinken bamboe van tamelijke lengte kon bewegen, zijn paleis behoorlijk beschut had en niemand behoefde te hinderen.

Helaas, toen alles gereed was, vroegen mijne twee oude bedienden hun ontslag. Zij konden te Lahat niet aarden en verlangden naar Tebing-Tinggi terug, en anders zouden zij naar Java gaan. Het was hier, op de grens van Lahat, vlak bij het bosch, waar 's middags, om vijf uur reeds, de wilde varkens zich tot de ramen mijner kamers waagden, geen leven voor hen, die aan een steenen kampement gewend waren. Zij dachten er niet aan, dat ik mij wel naar de omstandigheden moest schikken, dat ik, even goed als zij, zelfs meer nog, het gemis aan steenen muren en planken deuren, aan sloten en grendels voelde.

Een aangeboden opslag van tractement hielp niet. KROMO en KOKKIE vertrokken binnen eenigen tijd, na vormelijk te hebben afscheid genomen, zoowel van hun »toewan» als van Mang.

Er kwam dadelijk ander dienstpersoneel en de zaken marcheerden als altijd te voren, even ordelijk. De bedienden weten heel gauw, hoe de »toewan» het hebben wil, welke de gewoonten in huis zijn en wat hun verplichtingen, maar vooral wat hun rechten zijn. Ik had geen klagen, gaf den eersten dag duidelijk, voor eens en altijd, mijne orders en verlangens te kennen en alles liep goed van stapel.

Ik nam de geheele zorg voor Mang op mij. Hij schreeuwde dikwijls in dezen tijd, hetgeen ik toeschreef aan het gezicht der nieuwe bedienden; misschien riep hij, in zijn taal, ook om KROMO en KOKKIE, wie weet?

Vervelen behoefde hij zich niet. Ik maakte hem dikwijls los en nam hem dan mee naar huis, waar hij volop lekkernijen kreeg. Zag hij dan, als ik aan tafel zat, iets bijzonders, waar hij trek in had, dan geneerde hij zich niet om den langen rechterarm uit te strekken en hét naar zich toe te halen. Dat daarbij een paar glazen braken of een schaal op den grond viel, deerde hem niet.

Met dat al bleef Mang zeer aanhankelijk en zacht tegenover mij. Gewillig liet hij zich weér de kalong omdoen, greep daarbij den bamboe en slingerde zich dan, met een sierlijken zwaai, naar zijn hok.

De ongelukkige, slechte bouworde van mijne woning had echter één goede zijde. Ik kon door de gaatjes van het bamboezen vlechtwerk gluren.

Toen ik eens, 's middags, Mang weér aanhoudend hoorde schreeuwen, keek ik door een der spleten en zag ik, hoe Mang geplaagd werd door mijn jongen en nog een paar kinderen, die op 't erf waren. Dit was Mang, en mij ook, te veel. Ik sloop voorzichtig de slaapkamer uit en overviel de plaaggeesten, juist toen zij het manuaal maakten, alsof zij hem met een dikken stok wilden slaan.

»Apa itoe, ASIM? Kenapa orang ganggoe Mang?» vroeg ik, terwijl ik plotseling in de achtergalerij verscheen. (»Wat is dat, ASIM? Waarom plaagt gijlieden Mang?»)

»Dia maoe gigit" (»hij wil ons bijten"), was 't antwoord.

Dit was een bepaalde leugen. Stel u voor; de zachtaardige, goede Mang! Bijten en boos zijn stonden niet in zijn woordenboek. Ik zei echter niets, want er was geen bewijs. Ik nam mij echter voor, goed op te letten en de menschen, bij herhaalde plagerijen, te ontslaan. De ondeugende kinderen joeg ik weg.

Wat er gebeurde, als ik uit was, kon ik niet nagaan want ik moest, voor allerlei dienstzaken, soms uren lang ver buitenshuis zijn.

Dat Mang 't dan moest ontgelden en zijn portie kreeg, daar was ik zeker van. Maar ik troostte mij met de gedachte, dat ik Mang des te beter zou vertroetelen en zoo zijn leed zou verzachten.

Ik verplaatste, voor alle zekerheid, het heele bamboestel, met hok en al, naar de achtergalerij, dicht bij mijn slaapkamer.

Mens, van een militaire wandeling, den weg naar Moeara Enim op, terugkerende, was Mang verdwenen. Ketting en kalong hingen er, zonder het dier; het hok was leeg en Mang bleef weg.

Verlegen keek ASIM mij aan; hij kon geen opheldering hoegenaamd geven. »Tadi misih ada" (»Zooeven was hij er nog").

Het heele huis, erf, bijgebouwen, geboomte, alles werd doorzocht; geen spoor van Mang.

Verdrietig over het verlies, moest ik mij bij het gebeurde neerleggen. Bij de bureu, aan de achter- en linkerzijde, werden nog informatiën ingewonnen, naar niemand wist iets van Mang.

Als commissaris met het beheer der cantine belast, had ik nog al veel verkeer met het Oeloeneesche volk uit deze streek. De cantine zond eens in de maand dranken en verdere behoeften naar hare zuster-cantine te Bandar. Deze werden dan door vrijwillige dragers, Oeloeneezen uit den Kampong Djati, naar het naburige garnizoens-plaatsje vervoerd.

Het hoofd der dragers, ARTJITA genaamd, kwam een paar dagen na Mang's plotseling verdwijnen bij mij aan, om, ouder gewoonte, te vragen, »of er niets te brengen was naar Bandar?»

Ik vertelde hem van mijn verlies en vroeg, of hij misschien iets van mijn zwarten makker had gezien. Het kon toch best, want als MANG gevlucht was voor de plagerijen, moest hij den kant van Djati uit zijn gegaan.

Toen leerde ik weér een merkwaardig stuk natuurlijke historie van ARTJITA.

»Mijnheer, u zult hem, denk ik, niet meer terugkrijgen; waarschijnlijk zelfs nooit meer zien.»

»Ja, ARTJITA, ik geloof ook, dat hij liever in 't bosch zal terug zijn en zich weér, zoodra mogelijk, bij zijne stamgenooten zal aansluiten.»

»Dat gebeurt nooit, mijnheer. Zijn lot zal vermoedelijk zijn, dat hij den hongerdood sterft, of dat hij een prooi wordt van wild gedierte. Er zijn tijgers en reuzenslangen in overvloed in 't bosch en 's avonds zelfs op den grooten weg. Dat weet u zelf wel, van onlangs, als u 't u nog herinnert?»

»Jawel, dat weet ik nog heel goed. Maar Mang zal wel de wijsste partij kiezen en zich bij zijns gelijken trachten aan te sluiten.»

»Nooit, heb ik u gezegd, mijnheer. De apen hebben hunne gewoonten en eigenaardigheden. Dat hebben wij zelfs dikwijls kunnen waarnemen. Een aap, die niet bij de kolonie behoort — en ze kennen elkander — wordt geweerd, zoo niet goedschiks, dan kwaadschiks. De andere siamangs zouden Mang liever doodbijten dan hem opnemen, zelfs al was hij nog zoo sterk en nog zoo groot. Maar bovendien, Mang zal, denk ik, zelf het bosch niet diep durven ingaan. Hij is er geheel onbekend.»

»Toe, doe uw best, om, als ge iets van hem weet of gehoord hebt, 't mij dadelijk te melden. Misschien ontmoet ge hem wel hier of daar, als ge naar uw kampong gaat?»

»Ik zal 't doen, mijnheer, dat beloof ik u; maar ik betwijfel het. Zooals ik de apen, vooral de schuwe siamangs, ken, schuilen ze weg, verbergen zij zich goed, overdag vooral, uit vrees gezien te worden. Als hij voor eten en drinken te zorgen heeft, doet hij dat 's nachts of 's morgens vroeg. Maar hij kijkt dan eerst nog goed uit.»

»Enfin, zie wat ge doet.»

»Goed, mijnheer, ik zal mijn best doen en 't ook aan mijn kampongvrienden zeggen.»

Daar bleef het gesprek bij. ARTJITA ging naar Djati terug en ik was weer een graadje wijzer geworden in de sociale apentoestanden. Mang zou dus bij geen der siamang-kolonies worden opgenomen. Ik voor mij vermoedde dat Mang dat ook bij instinct zou gevoelen. Hij, aan menschen, aan Europeanen gewoon, was een paria onder de apen geworden. Arme Mang!...

Langzamerhand zette ik mij over het gemis van Mang heen. Zijn leeg hok, de verlaten bamboe, waarlangs hij zich altijd zoo sierlijk en krachtig bewoog, dat alles liet ik met droevig hart opbergen. Ik kon ze niet meer zien. Ik wilde mij vooreerst met geen anderen aap troosten. Wel bracht men mij allerlei soorten, Keroks, en Beroks,¹ zelfs eens een Loetoeng, maar ze haalden niet bij Mang, dien ik bovendien zoo jong gekregen had.

Het was ongeveer drie weken, nadat Mang verdwenen was, dat er, onder mijne orders, een militaire marsch met den troep moest gemaakt worden, richting Bandar.

Reeds vóór zessen, zoo vroeg mogelijk, werd afgemarcheerd, mijn huisje, 't laatste van Lahat, gepasseerd en daar waren we op den grooten weg, zegge den éénigen weg, die naar de Pasoemah leidt.

Bandar, het garnizoentje, is de hoofdplaats der uitgestrekte landstreek Pasoemah.

Ver genoeg uit de kom van de gemeente, liet ik den *raffel* slaan, waarop de manschappen niet meer aan rij en gelid zijn gebonden, hunne geweren naar verkiezing mogen dragen en naar hartelust met elkander kunnen praten. De officieren werden, op een hoornsignaal,

¹ Beroks, roodbruine apensoort met stompje staart. Keroks, grijze apensoort met langen staart. Loetoeng, slankaap.

naar het hoofd van den troep ontboden en liepen, zooals dan gebruikelijk is, met het zwaard in de scheede (opgestoken sabel).

Zoo vorderde de kolonne eenige palen en werd er reeds op de horloges gezien, of het geen tijd werd om te rusten en daarna langs denzelfden weg terug te keeren.

Daar hoor ik, achter mij, een paar Javaansche soldaten zeggen: »Loh! ònò ketek irèng!» (Hé, daar heb je een zwarten aap. (Jav.)

»Nang indie?» (Waarzoo?) vroeg ik direct.

»Di sana, litnan» (Daár, luitenant), antwoordde de man mij dadelijk in 't Maleisch, en wees mij een zwarten aap in een hoogen boom, dicht bij den weg gelegen.

Ik dacht dadelijk aan mijn Mang en aan alles wat ANEJITA mij over de Siamangs had verteld. We hielden halt, ik vertelde mijn gevoelen in een paar woorden aan de officieren en al 't volgende geschiedde in eenige oogenblikken... ik deed, hoewel 't al goed warm en zonnig was, mijn pet af, keek naar boven, naar den boom, en riep uit alle macht, op de oude, bekende wijze: »Mang! Mang! Mana Mang?!» (Mang! Mang! waar is Mang?)

Er kwam dadelijk leven en beweging in het zwarte klompje, daar boven, zóó hoog zat het dier. Het was of hij geëlectriseerd werd, zoo vlug sprong hij de takken af, te nauwnood zich vasthoudende en, van een hoogte van ongeveer tien voet, kreeg ik in eens het zware gewicht van mijn ouden Mang tegen de borst.

Mang had, van boven af, zijn baas herkend, zijn stemgeluid gehoord en was, gelukkig voor hem, uit zijn vrijwillige ballingschap verlost.

Iedereen was even blij als ik zelf; men wist reeds lang, dat ik Mang kwijt was, in de kazernes even goed als elders; maar iedereen vond het ook even aardig, dat Mang mij had herkend.

Men overlaadde den uitgehongerden Mang met versnaperingen en thee, maar hij wilde van niemand dan van *mij*, zijn baas, weten. Met zijn leelijken, zwarten snoet, met breeden mond, nagenoeg tegen mijn gezicht aan, de armen, die stevige stokken, stijf om mijn hals geslagen, de korte beenen, zoover hij ze kon omslaan, om mijn middel, zóó hechtte Mang zich onwrikbaar aan mij vast. Ik behoefde hem niet eens vast te houden, hetgeen ik toch na eenigen tijd deed. Mang had aanhaling noodig na dien hongertijd. Dat bedacht ik.

»Zeg nu nog eens, SOETERIK, dat de apen stom of dom zijn! Als men maar goed voor de dieren is, zijn ze aanhankelijk en dankbaar. En geloof me, dat Mang, van boven, goed uit zijn oogen gekeken

heeft, toen ik beneden stond en hem mijn hoofd, mijn gezicht, mijn uniform, in één woord, toen ik mij duidelijk aan hem vertoonde. Zijn oogen bedrogen hem niet, zijn ooren evenmin!"

»Goed, lief dier!" riep SOETERIK, en vloog toen van zijn stoel op, om Mang iets extra's te geven.

»Wanneer is dat gebeurd?" vroeg hij, toen Mang voldoende was aangehaald.

»Nu ongeveer een jaar geleden. Mang heeft sedert dien tijd een heerenleven. ASIM ging, gelukkig, gauw uit mijn dienst en 't toeval wilde, dat KROMO en zijn vrouw, de KOKKIE, die te Tebing-Tinggi niets naar hun genoegen konden vinden, bij mij terugkwamen: »of ik ze alsjeblieft weer in dienst wou nemen?" Tegelijkertijd wendden ze de oogen naar Mang en werd hij aangehaald. Mang liet een zacht, welwillend geluid hooren; hij had de oude bedienden ook herkend en liet zich gewillig aanhalen. Dit gaf den doorslag.

»En zoo vindt ge de oude familie, sedert ge hier in huis woont, weer bij elkander, zooals ze oorspronkelijk was."

»Kerel! De Oeloenees is stommer dan een aap, of, laat ik liever zeggen, de apen zijn nog slimmer, in hun natuurstaat, dan de knapste Oeloenees", besloot SOETERIK.

De verdere geschiedenis van Mang is kort.

Ik werd, na eenigen tijd, van Lahat naar Atjeh overgeplaatst — in 1874 — en vond het daar geen land voor den zachtzinnigen Mang. Ik kon dus niet beter doen, dan hem aan de goede zorgen van vriend SOETERIK toe te vertrouwen.

Of Mang *mijn* vertrek lang overleefd heeft, weet ik helaas niet. SOETERIK beloofde wel, mij geregeld op de hoogte van Mang's gezondheid en wedervaren te houden, maar schrijven . . . ! en dat in Indië!

Later, veel later, vernam ik van een ander, dat SOETERIK van Lahat naar Edi was overgeplaatst en dat hij vervolgens te Atjeh aan cholera was bezweken, toen ik er reeds van daan was.

Nooit meer, helaas, hoorde ik iets van mijn Mang.

Maar dat staat vast: nimmer zag ik aardiger, trouwer, liever dier. Toen ik hem aan SOETERIK gaf, mat hij 55 centimeters en was hij ongeveer drie jaar oud.

Breda, April 1901.